Vadvirágok

búvár zsebkönyvek

Móra

1

CSAPODY – HORÁNSZKY

Vadvirágok 1.

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK

MÓRA KÖNYVKIADÓ, 1978

ÍRTA DR. HORÁNSZKY ANDRÁS

RAJZOLTA DR. CSAPODY VERA

A CÍMLAPOT URAI ERIKA TERVEZTE

HARMADIK KIADÁS

ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 1120 2

Meg akarod a világot ismerni nélkülük? Képzelj el egy világot virágok, fák nélkül, s a kép, ami felrémlik előtted, az üresség, a halál képe. A földnek csillagai a virágok – tartja a latin közmondás, egy régi kínai mondás meg éppen megfordítja: a csillagok az *ég virágai.* Virágnéven hívja kedvesét a költő, virágénekek születtek a nép ajkán, a paradicsom *virágoskertjébe* teremti a régiek képzelete a mondabeli első emberpárt.

Valami ősi vággyal keresi az ember azokat a csodálatos kerteket, az igaziakat, amiket még az érintetlen természet tartogat számára: a rétek margarétás, harangvirágos, szegfüves tengerét, a kopár dolomitsziklák parányi sziklakertjeit. A patakok várják, amelyeknek nefelejcses kék partján mintha az ég kékje tükröződne vissza, és havasok, a föld legpazarabb vadvirágos kertjeivel, óriás virágaival. Még itt van ez a paradicsom a küszöbünk előtt – még tömegesen virít a lila kökörcsin néhol a budai hegyekben, az őszi kikerics a lekaszált rétek smaragdjában, s a külvárosi gyepes útszéleken különös-kedves hírmondói élnek még a régi növényvilágnak.

Azokat a fajokat válogattuk inkább ki a közép-európai növényvilág (flóra) mintegy ezer fajából, amelyek még valóban feltűnnek erdőn-mezőn, csavargásaink közben. Könyvünk kora tavasztól késő őszig követi ezeknek a „virágoskerteknek" változásait, s hogy megkönnyítse a keresést, a virágok felismerését, színek szerint csoportosítja őket fehér, sárga, lila, kék, rózsás, bíbor és cinóberpiros táblákba. A táblák összeállításakor szinte csokrokat kötöttünk, élveztük annak az örömét, hogy tudjuk: melyik virág nőhet egymás közelében hasonló igényei miatt; melyik virág hűséges kísérője egy-egy erdőtípusnak, vagy melyik csak ritka vendége a növénytársulásnak.

KORA TAVASZ

1. Hóvirág (Galanthus nivalis). Kora tavasszal gyakran még a hófoltok között is kivirít. Föld alatti hagymája van. Levelei teljes nagyságúra csak a virágzás után nőnek meg. Terméseivel még május végén is találkozhatunk hűvös, északi fekvésű helyeken. Tömegesen él a gyertyános-tölgyesekben és bükkösökben. Tenyészideje – az első levél megjelenésétől termésérésig – az erdő kilombosodásáig be is fejeződik.

2. Tavaszi tőzike (Leucojum vernum). A hóvirághoz hasonló, de szélesebb, kehelyszerű leple halványsárga, zöldes erezetű. Az utcai virágárusoknál a hóvirággal együtt az első kora tavaszi virág. A Dunántúlon, Vas, Zala és Somogy megyében találhatjuk, nedves talajú erdőkben, ártéri réteken. Életmódja a hóvirágéhoz hasonló. Mindketten az amarilliszfélék családjába tartoznak.

3. Illatos hunyor (Helleborus odorus). A Mecsek jellegzetes kora tavaszi virága. Több arasznyi átmérőjű, bőrnemű levelei áttelelnek. Az új levelek csak virágzás után fejlődnek ki. Enyhe teleken már decemberben bimbózik, februárban nyit, de java virágzása április végéig elhúzódik. Rokona a Zempléni-hegységtől a Pilisig található *pirosló hunyor* és a *kisvirágú hunyor,* mely a dunántúli gyertyános-tölgyes és bükkös erdőkben fordul elő.

4. Galambvirág (Isopyrum thalictroides). A boglárkafélék családjába tartozik, és kora tavasszal virágzik, mint az imént említett hunyor. Leggyakoribb a Középhegység nyirkos talajú bükkös és gyertyánostölgyes erdőiben, ritkább az alföldi ligeterdőkben. Kecses, fehér virágai rövid életűek.

1. Mezei tyúktaréj (Gagea pratensis). A liliomfélékhez tartozó apró növényke. A földben két, vízszintesen fekvő és egy kisebb, könnyen leváló hagymája fejlődik. Száraz, pusztai gyepekben találjuk kicsi sárga virágait, inkább a délelőtti órákban. Később a virág becsukódik, már nem feltűnő. Több rokon faj is tavasszal virít erdőn, réteken.

2. Tavaszi hérics (Adonis vernalis). Száraz, meleg fekvésű füves hegyoldalakon és száraz tölgyesekben él. Tavasszal alig néhány cm hosszú száron bontja ki pompás virágait. Május derekára egy-két elkésett virág között, csaknem félméteresre megnőtt bokrocskáin találjuk a terméseit. Nem csupán nagy virágaival feltűnő. A népi gyógyászat régóta ismeri, szívnyugtatónak, vizelethajtónak használja. Rokona a *volgamenti hérics* (A. volgensis), a jégkorszakok utáni melegebb idők óta napjainkig itt tovább élő maradvány (reliktum) faj. A tiszántúli löszpuszták megmaradt, ma védett vegetációfoltjain élő ritka növényünk. (A héricsek piros virágú fajait l. a XX. táblán.)

3. Tavaszi kankalin (Primula veris). Száraz tölgyesekben, erdőtisztásokon gyakori. Gyógynövény, megszárított gyökerét ma is használják köptető teákhoz. Csokorban árulják rokonát, a dunántúli erdőkben még lombfakadás előtt nyíló *száratlan kankalin*t (P. acaulis). A kankalinvirág a monda szerint gazdáját elvezeti még a távol elrejtett kincshez is.

4. Sziklai daravirág (Draba lasiocarpa). Dolomitsziklák száraz gyepjében virít. Kizárólag az Északi-Kárpátokban és a Magyar Középhegységben él, itt bennszülött (endémikus) faj.

5. Bogláros szellőrózsa (Anemone ranunculoides). A boglárkafélékhez tartozó erdei növény. Nyár elejére már teljesen eltűnik, csak a föld alatt meghúzódó, fényes barna gyöktörzse él tovább.

1. Májvirág (Hepatica triloba). A Dunántúl erdőiben gyakran tömegesen virít kora tavasszal, nyirkos, üde talajon, patakok mentén is. Gyöktörzsét a népi gyógyászat régóta használja máj-, epe-, vese- és hólyagbántalmak gyógyítására. A boglárkafélékhez tartozik.

2. Fürtös gyöngyike (Muscari racemosum). A liliomfélékhez tartozó hagymás növény. Nagyon illatos, apró kis fürtökbe tömörült virágai meghúsosodott lepellevelekből keletkeztek. Száraz, pusztai gyepekben fordul elő. Nyáron virító, nagyobb termetű rokona az *üstökös gyöngyike* (M. comosum), virágzatának csúcsán üstököt alkotnak a meddő virágok.

3. Kis télizöld (Vinca minor). Gyertyános-tölgyes és bükkös erdőkben, főleg a Dunántúlon helyenként tömeges, ún. erdőtípust alkotó növény. Temetőkben, kertekben is ültetik örökzöld levelei miatt. Értékes, vérnyomás-szabályozó hatóanyagot tartalmaz.

4. Leánykökörcsin (Pulsatilla grandis). Sziklás, meleg déli hegylejtők, pusztai gyepek kedves tavaszi dísze. Már az enyhe márciusi napok előcsalogatják a föld alól kibújó molyhos-bundás bimbókat. Egyetlen virágból sok száz részterméske fejlődik, ezeket a szél messzire sodorva terjeszti. Rokona a *fekete kökörcsin* (Pulsatilla nigricans).

5. Illatos ibolya (Viola odorata), a tavaszt jelentő, friss ibolyacsokrok virága. Legyökerező indákkal terjed. Főleg a középhegységi erdőkben gyakori, de a Dunántúlon sem ritka. Szárított levelei, gyökere és virágai köptető, nagy adagban hánytató hatásúak. Virágából illatszert készítenek. Erdőink, rétjeink, pusztáink gyepjében számos más ibolyafajt találhatunk. A *fehér ibolya* (V. alba) kitelelő leveleivel s tavasszal hófehér virágaival tűnik fel a cserestölgyesekben a Magyar Középhegységben.

1. Pongyola pitypang vagy **gyermekláncfű** (Taraxacum officinale). Kerti pázsitokban, kaszálókon, mocsár- és lápréteken, út menti füves helyeken tavasszal mindenütt virítanak sárga virágfészkei. Leszakítva tejnedvet ereszt, ezért tévesen kutyatejnek is hívják. Bóbitás kaszatterméseit elfújják és messzire reptetik a gyerekek. A termések, mint kis ejtőernyők, sokáig lebegve maradnak. Gyógynövény. Gyökerét gyűjtik, mert főzete étvágyjavító, vizelethajtó. A népi gyógyászat régóta ismeri, cukorbaj esetén is alkalmazza.

2. Mocsári gólyahír (Caltha palustris). Vizes réteken, vízborította erdőkben tavasztól nyár elejéig virít. Ahol sok van belőle, messziről sárgállik tőle a rét. Fiatal levele salátának jó, de az idősebb ártalmas. Bimbóit csípős ízéért ecetbe teszik, ezt hívják német káprinak.

3. Martilapu (Tussilago farfara). Elterjedt fészekvirágzatú növény, főleg agyagos, omladékos partokon. Virágos, pikkelyleveles hajtásai már kora tavasszal megjelennek. Nagy lapuleveleit csak később hozza. Mindenütt ott van, ahol az eredeti növényzetet megbolygatták. Így például a frissen kibontott, agyagos bányaoldalakon egyeduralkodó. Széllel szinte korlátlanul terjedő terméseivel tömegesen tud megtelepedni. Zsenge leveleit a káposztához hasonlóan megtöltik darált hússal (tőtike).

4. Salátaboglárka (Ficaria verna). Bükkös és gyertyános-tölgyes erdőkben, tápanyagban gazdag talajon helyenként tömegesen virít lombfakadás előtt. Friss leveleit salátának fogyasztják. Az Alföldön, a folyók mentét kísérő ligeterdőkben is megtaláljuk. Nyár elején visszahúzódik, a gumóban felraktározott tápanyagtartalékkal vészeli át a nyár szárazságát, a tél fagyát.

1. Odvas keltike (Corydalis cava). Lombosodás előtt lepi el fehér és rózsás-lila virágaival a bükkös és gyertyános-tölgyes erdőket. Ott gyakori, ahol a talaj üde, tápanyagban gazdag. A Dunántúlon is előfordul, de az Alföldön csak ligeterdőkben találkozhatunk vele. Odvas gumóit egyes vidékeken burgonyaként fogyasztják. A füstikefélék családjába tartozik, egyik rokona a falusi kertekben gyakran ültetett *szívvirág* (Dicentra spectabilis).

2. Tavaszi lednek (Lathyrus vernus). Gyertyános-tölgyesekben, száraz tölgyesekben virít lombfakadás idején. A pillangósok családjába (Fabaceae) tartozik. Virágai eleinte pirosak, a virágzás vége felé egyre jobban kékülnek, mert megváltozik a szirom sejtnedvének kémhatása. Ezt jelzi a szirom festékanyagának, az antociánnak színváltozása. Éppúgy, mint a vöröskáposzta vagy a lakmusz: savakban piros, lúgokban kék színre vált.

3. Kónya vicsorgó (Lathraea squamaria). Gyertyános-tölgyesek avarában csak tavasszal bukkanunk rá. Élősködik, valódi levelei nincsenek. Leginkább a gyertyán és a mogyoró a gazdanövénye. Rózsáslila hajtásain halvány színű pikkelylevelek vannak. Föld alatti szárán is fejlődnek hófehér pikkelylevelek, üregeikben kicsi talajlakó atkák bújnak meg.

4. Pettyegetett tüdőfű (Pulmonaria officinalis). Bükkös és gyertyános-tölgyes erdőkben lombfakadás idején virít. Pirosas-rózsaszínes bimbókkal kezdődik virágzása, de végül is megkékül, akár a *tavaszi lednek*. A levél fehér pettyes, merev szőröktől érdes. A népi gyógyászat igen régen alkalmazza főleg tüdőbaj, rekedtség ellen, de toroköblítésre is. Az érdeslevelűek családjába tartozik.

TAVASZUTÓ

1. Gyöngyvirág (Convallaria majalis). A májusok kedves, illatos erdei és kerti virága. Hegyvidéki erdőkben is gyakori, de az alföldi ún. gyöngyvirágos tölgyesekben szinte kaszálni lehet. A mély, laza, tápanyagban gazdag talajt kedveli. Érett termései cinóberpiros bogyók. Gyöktörzsét és leveles virágzó hajtását drognak gyűjtik. Szívbántalmak és epilepszia esetén is alkalmazzák, erős vizelethajtó. Régóta ismerik a népi gyógyászatban is: fájó végtagok bedörzsölésére használták. Nagy adagban erős méreg.

2. Medvehagyma (Allium ursinum). Virágzásakor főként a Mecsek vidékén a gyertyános-tölgyesekben gázolni lehet benne. Levelei nem feltűnőek, csak fehér, gömbös virágzata. Messzire érezni a tömény hagymaillatot, ha levelein taposunk. Gyógynövény: jó magas vérnyomásra és érelmeszesedésre. A lengyelek, tatárok salátaként, hallal keverve fogyasztják is.

3. Orvosi salamonpecsét (Polygonatum odoratum). Száraz, pusztai gyepekben, tölgyesekben él, az Alföldön és a Középhegységben. Föld alatt kúszó gyöktörzsén pecsétre emlékeztet a tavalyi hajtások helye. Hazánkban több rokon faja él, többnyire erdőkben.

4. Olocsán csillaghúr (Stellaria holostea). Száraz tölgyesekben néha tömeges. Öt hófehér szirma mélyen kicsípett, ezért tízszirmúnak látszik. A szegfűfélék családjába tartozik.

5. Szagos müge (Asperula odorata). Jó vízháztartású, humuszos talajú bükkösökben, gyertyános-tölgyesekben tömeges. Illatos, fűszeres aromája miatt a májusi borhoz és dohány illatosítására használják. A népi gyógyászat teáját vizelethajtónak, altatónak és sárgaság ellen itatja.

VI. tábla

1. Agárkosbor (Orchis morio). Napos, füves, száraz hegyoldalak, rétek növénye. Kettős, föld alatti ikergumójának egyike kiélt, ráncos, másik a jövő évi tápanyagot raktározza, duzzadt. A virág legnagyobb lepellevele a mézajak, a megporzó rovarok leszállóhelye. Más rokon fajokkal együtt nyálkaanyagot szolgáltatnak gumói, bélhurutnál alkalmazzák. A kosborfélék családjába (Orchidaceae) tartoznak a trópusokról származó, fákon élő, óriási virágú, nálunk üvegházakban nevelt orchideák. A mi vadon termő kosboraink virágai hasonló szerkezetűek, csak jóval kisebbek. Erdőn, réten, száraz és nedves helyeken, mocsarakban is megélnek egyes fajai. Az orchideák, kosborok mákszemnél is jóval kisebb magokat teremnek.

2. Foltos árvacsalán (Lamium maculatum). Az ajakosok családjában (Labiatae) jellemző a kétajkú virág, négyszögletes szár, négy részre hasadó termés. Nitrogénben gazdag, törmelékes talajon, erdőkben vagy gyomnövényzetben nő. Levelein nagy fehér folt van, mely az erdő sötétjében már messziről világít. A kisebb virágú *piros árvacsalán* (L. purpureum) tarlók, szőlők, akácosok tavaszi gyomja.

3. Méhfű (Melittis grandiflora). Száraz tölgyesek és gyertyános-tölgyesek feltűnő, nagy virágú ajakos növénye. Levelei megdörzsölve erős, kellemes illatot árasztanak, illóolajat tartalmaznak. Szárított virágos hajtásait teának forrázzák meghűléskor (mecseki tea).

4. Korai kakukkfű (Thymus praecox). Napos, sekély talajú, sziklás hegyoldalak gyepjeiben él. Törpecserje, mert kúszó hajtásai megfásodnak, és csak részben fagynak le télen. Apró virágai félgömb alakú virágzatokban állnak. Nagyon illatos növény. Több, termetre hasonló rokonával együtt teának gyűjtik köhögés, hurut ellen. A népi gyógyászat étvágygerjesztőnek ajánlja.

1. Indás infű (Ajuga reptans). Erdei növény az ajakosok családjából, bár az a kivételes eset, hogy a virág felső ajka csökevényesen fejlett. A virág ezért első pillantásra nem látszik kétajkúnak. Kopasz, fényes levelei tőrózsásak, a virágzó felálló hajtás ennek közepéből indul ki. A tőrózsából később indák, legyökeresedő hajtások kúsznak minden irányban. Főleg a középhegységi bükkös és gyertyános-tölgyes erdőkben gyakori. Alföldön ritka.

2. Erdei gyöngyköles (Lithospermum purpureo-coeruleum). Az érdeslevelűek családjába tartozik. A talaj nagy szénsavassó- (karbonát-) tartalmát jelzi. Tömegesen él a Magyar Középhegység molyhostölgyerdeiben. Érdekesek termései. Egy virágból 1–4 porcelánfehér, kőkemény terméske fejlődik. Legfeltűnőbbek lombhullás után, az elhaló hajtásokon messziről észrevesszük az apró fehér pontokat. Legyökeresedő hajtásai a vegetatív szaporodás példái.

3. Mocsári nefelejcs (Myosotis palustris). Égszínkék virágait gyönyörűség csokorba kötni. Termesztik is, de vadon szedett példányai kedvesebbek. Leginkább mocsarakban, patakparton, nedves réten találhatjuk. Rokon fajaival az érdeslevelűek családjából való.

4. Gamandor veronika (Veronica teucrium). Száraz tölgyesek, bokorerdők növénye, a meleg déli lejtőké, erdőszélek, tisztások napos foltjain is megél. Apró enciánkék virágai pompás füzérbe tömörülnek. Szárazságtűrő évelő növény, ezért sziklakertekbe lehet telepíteni. A tátogatók családjába tartozik. A hasonló virágformájú rokon fajok, évelő és egynyári veronikák nagy számban fordulnak elő erdőn-réten.

NYÁRELŐ

1. Parlagi rózsa (Rosa gallica). Se szeri, se száma hazánkban a vadrózsafajoknak és -változatoknak, de ezt lehet legkönnyebben biztosan felismerni nagy, 5–7 cm átmérőjű virágairól, termetéről. Alig félméteres cserje. Föld alatt kúszó hajtásokkal terjed. A vastag, erős tüskék mellett vékony, serteszerű tüskék és mirigyszőrök is borítják hajtásait. Száraz tölgyesekben, erdőszéleken, napsütötte meleg hegyoldalakon a Középhegységben elég gyakori.

2. Nagy ezerjófű (Dictamnus albus). Száraz tölgyesekben és a gyepes tisztásokkal váltakozó bokorerdőben él napos, száraz lejtőkön. Az Alföldön jóval ritkább; erdei növény. Sok éteres olajat tartalmaz. Ez a nagy kánikulában kipárolog a növényből, és szélcsendes időben annyira telíti a növény közelében a levegőt, hogy lángra is lehet lobbantani. Ezt először Linné leánya próbálta ki. A jelenséghez babonás hiedelmek fűződtek. Levele az érzékenyebb kézhez érve barna foltosodást, sőt súlyos bőrgyulladást is okozhat. Bármily pompás is, mégse szedjük csokorba!

3. Erdei deréce (Chamaenerion angustifolium). Hosszú fürtvirágzata meghaladja az egy métert. Száraz tölgyesek vágásaiban szaporodik el tömegesen. A ligetszépefélék családjába tartozik. A rokon *füzike* (Epilobium) nemzetség apró, rózsaszín virágai fürtben állnak, négykopácsú tokjukból bóbitás, széllel terjedő magvak szabadulnak ki nagy tömegben.

4. Turbánliliom (Lilium martagon). A Magyar Középhegység árnyas erdőinek pompás dísze. Csupasz hagymája van: csak a tápanyagot elraktározó húsos, sárgás levelek borulnak össze hagymaszerűen, a száraz védőlevelek hiányoznak. A nálunk ritka *tüzes liliom* (L. bulbiferum) hagymája népi gyógyszer, néhol eszik is.

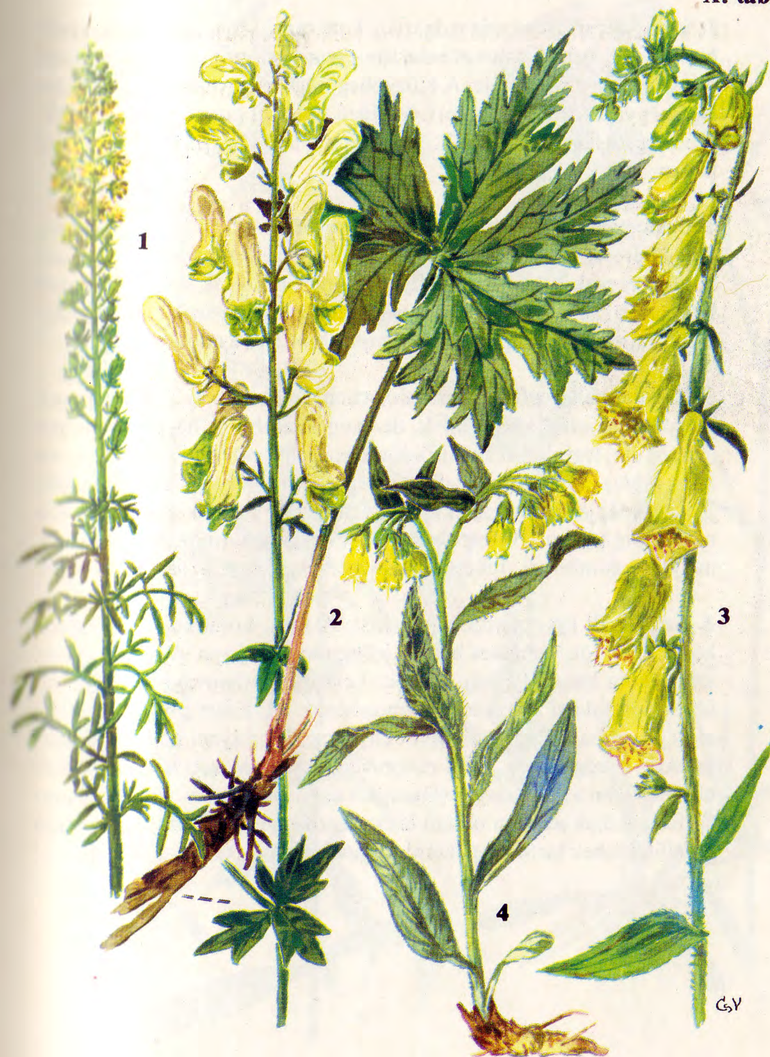

1. Vad rezeda (Reseda lutea). Száraz talajokon, parlagon, töltéseken, utak mentén, szőlőkben található gyomnövény. Sokszor megénekelt rokona a piros és sárga porzójú *kerti rezeda* (R. odorata), kellemes illatáért kedvelik. A rezedafélék családja kivételes tagja a zárvatermő növényeknek, mert termései sohasem teljesen csukottak.

2. Farkasölő sisakvirág (Aconitum vulparia). Árnyas, nyirkos, hűvös erdőkben, olykor sziklás talajon is élő, hosszú kórójú növény. A sisakvirágfajok mind gyógynövények, erősen mérgeznek. Az ideges szívbaj és a reuma ellen használja a népi gyógyászat. A bőrön érzéstelenít, viszont az érző idegvégződéseket ingerli. Nagy adagja bénulást, majd fulladásos halált okoz. Már az ókorban felismerték a ciánnál és arzénnál jóval erősebb hatását, és mérgezésre használták. A havasokban az erdőhatár felett, az Alpok és Kárpátok vonulatain számos alacsonyabb, de a nálunk élő rokonainál jóval díszesebb nagy virágú faja él.

3. Sárga gyűszűvirág (Digitalis grandiflora). A középhegységi száraz tölgyesekben, elsősorban a félárnyékos cseresekben agyagtalajon tenyészik. Rokona a *rozsdás gyűszűvirág*. Magyarországon csak a Mecsek környékén él. A Budai-hegység és a Pilis déli lejtőinek tisztásain a *gyapjas gyűszűvirág* nagy ritkaság. A *piros gyűszűvirág* (D. purpurea) Nyugat-Európában erdei vadvirág, nálunk kertekbe ültetik. Különösen a piros gyűszűvirágból fontos szívgyógyszer készül.

4. Gumós nadálytő (Symphytum tuberosum). Tölgyesekben lombfakadás előtt nyílik. Érdes tapintású növény. Kúszó gyöktörzséről kapta nevét, mely a piócára – népi nevén nadályra – hasonlít. Fehér, rózsás és lila virágú rokonai az alföldi nádasok, mocsarak növényei. Ezek a népi gyógyászatban jelentősek. Gyökerükből regeneráló hatású gyógyszer készül.

1. Szurokszegfű (Viscaria vulgaris). A száraz tölgyeseket, tápanyagokban szegény hegyoldalakat néha tömegesen borítja el élénk püspöklila virágaival ez a szegfűféle. A Középhegységben sovány, kilúgozott talajú hegyi réteken is gyakori. Virágzó hajtásai enyvesen ragadósak, ezért enyveskének is hívják. Nemesített, telt virágú, kerti változata is van.

2. Bársonyos kakukkszegfű (Lychnis coronaria). Száraz tölgyesekben, főleg cseresekben élő, bársonyos, szürkés levelű növény. Az első esztendőben csak tőlevélrózsát fejleszt, később szökik szárba. Virágzó hajtása kb. 50 cm magasra is megnőhet. Szárazságtűrő, kertben magról könnyen megtelepíthetjük pompás bíbor virágaiért.

3. Réti kakukkszegfű (Lychnis flos-cuculi). Az előbbitől nemcsak sallangos szirmaival különbözik, de vízigényesebb is. Mocsárrétek jellemző faja, leginkább az Alföldön tömeges a *réti boglárká*val együtt (XII. tábla). Ilyenkor messziről felismerhető jellegzetes rózsaszín foltja a rét zöldjében. A kakukkmadár tavaszi érkezésekor virít. Rokon nemzetség a gabonavetésekben élő lila virágú gyomnövény, a *konkoly*, melynek gömbölyű, fekete magja mérges, rontja a liszt minőségét.

4. Szappanfű (Saponaria officinalis). A laza, homokos talajok, ház körüli gyomos, szemetes helyek jellegzetes növénye. A népi gyógyászat régóta használja köptetőnek. Legfőbb hatóanyagai: a szaponinok a föld alatti részekben halmozódnak fel. Ezért gyökere habzik, mint a szappan. Régente kényes anyagok, így selyem mosására használták. A szegfűfélék egyik csoportjában a virág csészelevelei összenőttek. Ilyen a *kerti szegfű* (Dianthus caryophyllus) is. Ebbe az alcsaládba sorolják az ezen táblán látható növényeket. A szabad csészéjű szegfűfélékhez tartozik például a *csillaghúr* (VI. tábla).

XI. tábla

1. Sárga tavirózsa vagy **vízitök** (Nuphar luteum). A tündérrózsafélék családjába tartozik. Folyók holtágaiban, morotvákban tömegesen elszaporodik. Hínárnövény, a víz alatt gyökerezik, csak a levelei és virágai úsznak a víz színén. Rokona, a *fehér tündérrózsa* (Nymphaea alba) az alföldi nádasok, mocsarak dísze. Melegforrásaink vizébe sikerrel telepítettek sok más, sárga, lila, kék és piros virágú, a trópusokról származó fajokat. (A Hévízi-tó híres a piros tündérrózsájáról.)

2. Mocsári nőszirom (Iris pseudacorus). Alföldön és hegyvidéki vizeinkben egyaránt elterjedt mocsárlakó növény. Az elmocsarasodott tavakat egészen benőheti sudár töveivel, nyurga szárakon ülő pompás virágaival. A nemzetség egyes fajai idegenből származott, meghonosodott kerti dísznövények, mint például a *kék nőszirom* (I. germanica). Száraz tölgyeseink dísze a *tarka nőszirom* (I. variegata). Sárga lepellevelein barnás-ibolyás erezet van.

3. Réti boglárka (Ranunculus acer). Mocsárrétjeinket május végétől sárga virágszőnyeggel borítja be. Ez a boglárka a nedves talajt kedveli. A boglárkák túlnyomóan sárga virágú fajai részben nyirkos, tocsogós, mások viszont száraz termőhelyeken találják meg életfeltételeiket. A fehér virágúak egy része vízinövény, hínárként sallangos levelekkel lebeg a víz tükrén szétterülve. Ilyen az Alföld szikes tócsáiban gyakori *hínáros víziboglárka* (Batrachium trichophyllum). A fehér, nagy virágú törpe boglárkák a magas havasok sokszor nyár elejéig is hófödte rétjeinek díszei.

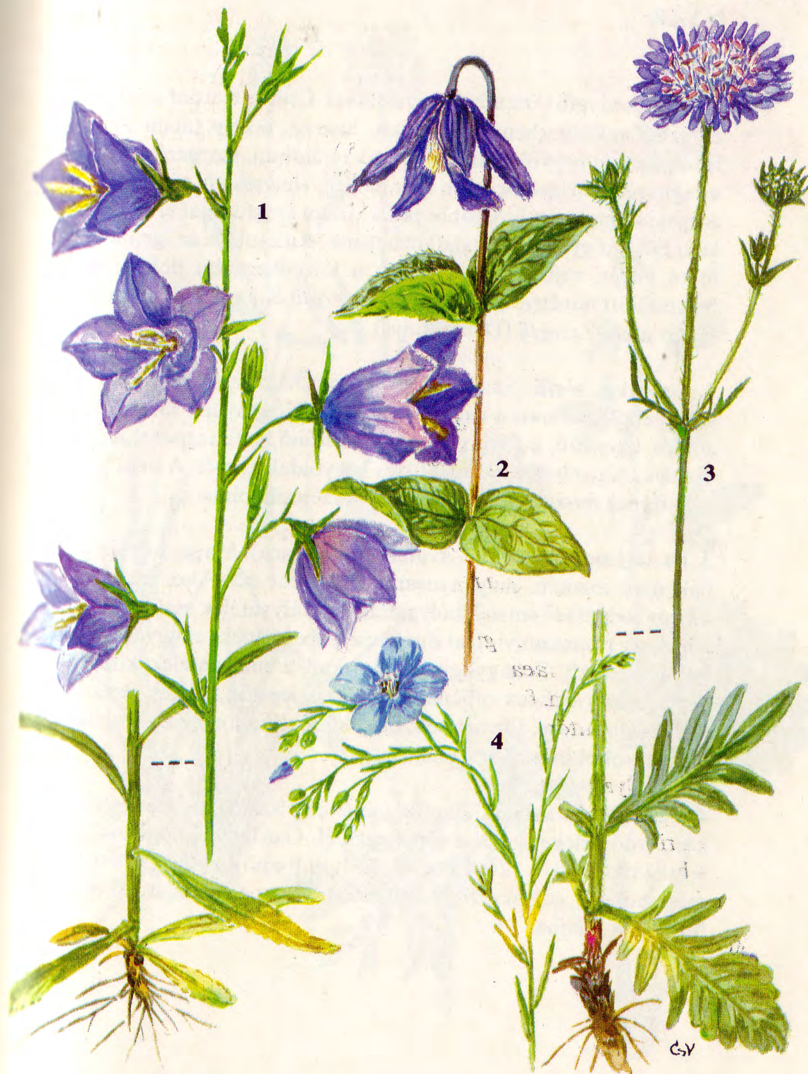

1. Baracklevelű harangvirág (Campanula persicifolia). Száraz tölgyesek, gyertyános-tölgyesek és bükkösök növénye. Nyár elején sokszor liláskék tőle az erdő alja. Csokorba szedik a kirándulók, de hamar el is dobják, mert könnyen lankad. Pedig ha hosszú szárral szedik, vagy mohába, nylonba takargatják, otthon vízbe téve magához tér, és tartósan virít. Sok harangvirágfaj él ezenkívül nálunk. Hegyi réteken tömeges a margarétával együtt a *réti harangvirág* (C. patula). A havasok világának kedves harangvirágai nagyobb virágú, törpe termetű növények, ezeket ültetik sziklakertekbe.

2. Réti iszalag (Clematis integrifolia). Láprétek és kaszálók, turjánok ritka, alacsony termetű faja. A nemzetségben elterjedtebb, jellemzőbb a fásodó, felfutó szár: liánok. Ilyen a nálunk kerítésre futtatott, az erdőből kivadult, magától is megjelenő *erdei iszalag* (C. vitalba). A Földközi-tenger vidékéről származó nagy, bársonylila vagy lilás-rózsaszín virágú fajok csak oltással szaporítható kerti dísznövények.

3. Mezei varfű (Knautia arvensis). Alföldi és hegyvidéki szárazabb rétek gyakori virága. A mácsonyafélék családjába tartozik. Fészekvirágzatát ne tévesszük össze a fészkesek (Compositae) családjának jellegzetes virágzatával. Nagyon hasonlók hozzá az ugyancsak ide tartozó *fejvirág* (Cephalaria) és *ördögszem* (Scabiosa) (XXVII. tábla) fehér, sárga és kék fajai.

4. Hegyi len (Linum austriacum). Pompás, égszínkék virágú növény, inkább a hajnalok és reggelek virága. Szirmai a déli verőfényen lehullanak. Szárazságtűrő, a déli meleg, füves lejtőkön, sziklás hegyoldalakon él. Az alföldi löszpusztákon is tömegesen virít. A sárga virágú lenfajok jóval ritkábbak. Leghíresebb a *pilisi* vagy *dolomitlen* (L. dolomiticum). Az egész világon egyedül csak a pilisszentiváni határban él. Termőhelye védett.

1. Magyar szegfű (Dianthus pontederae). Csak a Kárpát-medencében él, sehol másutt (bennszülött faj). Száraz, sekély talajú helyeken, füves, sziklás hegyoldalakon, hegyi kaszálókon, margarétás, harangvirágos réteken is tömegesen virít bíbora. Helytelenül törökszegfűnek is szokták emlegetni. A többi piros virágú szegfűfajjal erdőben, réteken, pusztai gyepekben találkozhatunk. Ritkábbak az igen kellemes illatú, fehér, rojtos szirmú fajok: a középhegységi dolomitsziklák bennszülött növénye az *István király szegfű* és az alföldi homokpusztákon a *kései szegfű* (D. serotinus).

2. Csabaíre, vérfű (Sanguisorba minor). A rózsafélék családjának tagja, ahol általános a nagy díszes virág. Növényünk kivétel – apró, zöldes, egyszerű, a rovaroknak sem feltűnő, szélmegporzású virágai vannak. Napsütötte, száraz, füves hegyoldalakon él. A népi gyógyászat régóta használja hasmenés- és vérzéscsillapításra.

3. Parlagi madármályva (Lavatera thuringiaca). Magas kórója általában utak mentén, magányosan, szálanként nő. Ahol tömeges, ott a termőhelyet erősen megbolygatták. A mályvafélék családjába tartozik, nagy rózsaszín virágai dupla csészében ülnek, ahogyan az a családra jellemző. Sok gyógynövény akad a mályvafélék között. Az *orvosi ziliz* (Althaea officinalis) mezőn, legelőn, szikes réteken, de nedvesebb helyen, füzesekben, ligetekben néha tömeges. Teakeverékbe és toroköblítőnek használják.

4. Piros gólyaorr (Geranium sanguineum). Száraz, napos hegyoldalakon, erdőszéleken olykor tömegesen él. Ősz felé megpirosodó élénk levelei rikítanak a füvek között. Néhol dísznövényként ültetik. Termése hosszú, gólyacsőrre emlékeztet. Éréskor összecsavarodik, befúródik a talajba.

1. Csomós ebír (Dactylis glomerata). A pázsitfélékhez (Gramineae) tartozó, igen elterjedt fű. Alföldön, hegyvidéken egyaránt mindenütt megtalálhatjuk. Réteken, erdőkben, de nedvesebb helyeken, mocsárréteken is megél. Csomós virágzatáról, széles, lapított leveles hajtásáról könnyű megismerni. Elsőrendű takarmányfű, mert bőven terem, és tavasszal korán kihajt. A neve elárulja, hogy a beteg kutya orvossága: meghánytatja.

2. Angol perje (Lolium perenne). Elterjedt évelő pázsit legelőkön, utak mentén, taposott helyeken. Termesztik is. A parkok, kertek, sportpályák pázsitjában a fűmagkeverék alapja. Jól tűri a taposást. Rokonai között akadnak egyéves fajok is, például a *szédítő vadóc* (L. temulentum); termése mérgező.

3. Élesmosófű (Chrysopogon gryllus). Meleg déli hegylejtőkön, szikár hegyoldalakon, alföldi homokpusztákon él. Nagyon jól tűri a szárazságot. Virágzó hajtásai embermagasságúra is megnőnek. Igen kemény gyökérzete fejlődik. Régebben súrolókefét, gyökérkefét kötöttek belőle, ezért nagy tömegben gyűjtötték. Ma már a műanyag kiszorította.

4. Rezgőfű (Briza media). Alföldi és hegyi rétek gyakori fűfaja. Sohasem egyedül uralkodó vagy tömeges, hanem más fajokkal együtt él a margarétás, harangvirágos kaszálókon. Finom füzérkéi vékony ágakon fejlődnek, a legkisebb szellőben már rezegni kezdenek.

5. Siskanád vagy **nádtippan** (Calamagrostis epigeios). Föld alatti kúszó hajtásokkal – tarackokkal – terjedő, hegyvidéki és alföldi tájakon egyaránt magasra növő fű. Főleg száraz helyeken, felhagyott szőlőkben, erdővágásokban szaporodik el. Ott káros, mert elnyomja a facsemetéket. Az őszi táj jellegzetes növénye, szalmasárga nagy bugáját csokorba kötik.

1. Zászlós csüdfű (Astragalus onobrychis). A pillangósok családjába tartozik. Pazar bíborlila virágzata feltűnő. Az alföldi és középhegységi száraz, pusztai gyepekben van otthona. A nemzetség a Földközi-tenger vidékén és a közép-ázsiai sztyeppeken elterjedt, ahol több száz szárazságtűrő faja él.

2. Nagyvirágú lednek (Lathyrus latifolius). A középhegységi száraz tölgyesek virága. Nagyon hasonlít a kerti szagos bükkönyhöz. Jellegzetesek a „szárnyas" hajtásai. Rokon fajai réteken, mocsarakban, erdőben élnek (V. tábla). Szántóföldi gyom az illatos, ciklámen-rózsaszín virágú *mogyorós lednek* (L. tuberosus), föld alatti gumóiról gumós ledneknek is hívják.

3. Tarka koronafürt (Coronilla varia). Az Alföld és a Magyar Középhegység száraz, füves helyein gyakori. Termése érdekes, kivételes a pillangósok családjában: keresztben feldarabolódva nyílik.

4. Bérci here (Trifolium alpestre). Száraz tölgyesek, meleg, déli fekvésű hegyoldalak gyakori pillangós növénye. Az Alföldön ritkább. A lóheréket Magyarországon 27, fehér, sárga, rózsaszín, piros virágú faj képviseli. Az újévi négylevelű „szerencse" lóhere fejlődési rendellenesség. Réten keresgélve csaknem mindig megtaláljuk a normálisan fejlett lóherék között.

5. Kis ezerjófű (Centaurium minus). Kedves, rózsaszín virágú, a tárnicsfélék (Gentianaceae) családjába tartozó réti növény. Különösen a középhegységi kaszálókon találjuk. Az Alföldön más rokon fajai gyakoribbak. Értékes, sokféle hatóanyagot tartalmazó gyógynövény. Keserű teája jó gyomor-, máj- és epebántalmak ellen: a népies gyógyászat étvágycsinálónak és hideglelés ellen is alkalmazza. Szeszes italokat is fűszereznek vele. (Nem rokona a nagy ezerjófű.)

XVI. tábla

1. Szarkaláb (Consolida regalis). A gabonavetések, tarlók, útszélek gyomnövénye. A mezei csokorból nem hiányozhat a pipacs, a pipitér és a búzavirág mellől. Gyógynövény, melyet a népi gyógyászat régóta használ kenőcsökben bedörzsölésre, élősködők ellen (rüh, tetű stb.). Levelei vérnyomáscsökkentő alkaloidot tartalmaznak. Magvaiban a bőrt izgató érzéstelenítő anyagok vannak.

2. Lila ökörfarkkóró (Verbascum phoeniceum). Lila virágú faj, kivétel a nemzetség többi sárga virágú faja között. Száraz gyepekben, árokparton, legelőkön él. Nagy tőlevélrózsája a földön szétterül, csak második évben szökik szárba. Rokonai között több gyógynövény van (XXIII. tábla).

3. Réti zsálya (Salvia pratensis). Az ajakosok (Labiatae) családjába tartozó, erős illatú növény. Meleg, száraz, füves helyek, bokorerdők növénye. Érdekes a virágszerkezete: a nektárt kutató méhek bebújnak a kétajkú párta torkába, s akaratlanul megbillentik a kétkarú emelő módjára működő porzókat. Így a virágpor a hátukra szóródik, s ők mit sem tudva tovahurcolják a másik virágra. A Földközi-tenger vidékéről származik az örökzöld, cserje termetű, ezüstösen molyhos levelű *orvosi zsálya* (S. officinalis). A népi gyógyászatban régóta használják toroköblítőnek és fekélyes sebek enyhítésére. Egyes tájakon termesztik is.

4. Keskenylevelű bükköny (Vicia tenuifolia). Meleg, déli fekvésű tölgyesekben, bokorerdőkben, száraz gyepekben él. A pillangósok családjának tagja. Félméteres „bokrai" virágzáskor messzire kéklenek. Minden évben új hajtásokat fejleszt, csak a föld alatti részei telelnek át. A bükkönyöknek több, liláskék virágú faja ismert Magyarországon is. A kaszálást nehezíti a réteken a *kaszanyűg bükköny* (V. cracca). Több faj fontos takarmány, zabbal együtt vetik (zabos bükköny).

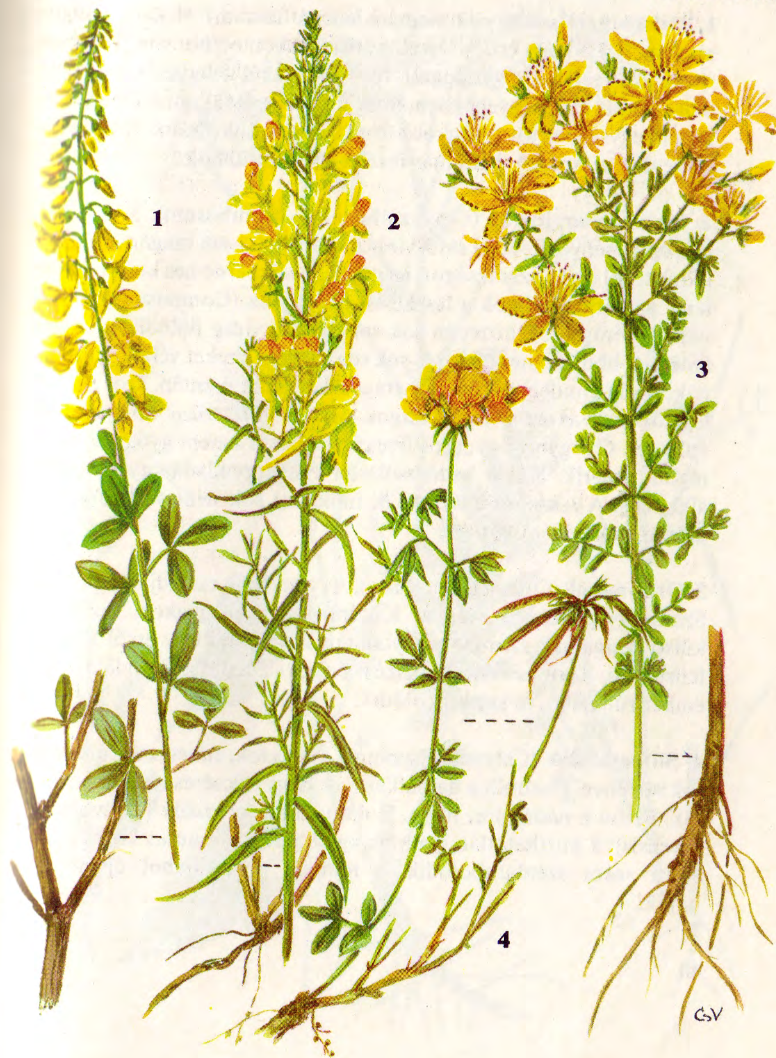
1. Fürtös zanót (Cytisus nigricans). Száraz tölgyesekben, főleg kilúgozott agyagos talajon él. Félcserje, azaz fásodott hajtásainak egy része télen lefagy. Pillangós virágai fürtben állnak, levelei hármasak. Rokonai szintén félcserjék, de száruk a földön elfekvő, egyeseknél legyökeresedő. Távolabbi rokona az *aranyeső* (Laburnum anagyroides). A Mecsek környékén nálunk is előfordul vadon, de nem virít. Az Alpokban vadon fává is megnő. Díszcserje, szerte az országban ültetik.

2. Gyujtoványfű (Linaria vulgaris). Száraz út menti helyeken, mezsgyéken, tarlókon él, sokszor a szarkalábbal együtt. A tátogatók családjába tartozik. Ha a kétajkú virágot oldalról összenyomjuk, kitátja „száját". Közismert játék ez a *kerti oroszlánszáj* (Antirrhinum majus) virágával is.

3. Lyukaslevelű orbáncfű (Hypericum perforatum). Száraz, füves hegyoldalakon, pusztai száraz gyepekben él, mert a szárazságot jól tűri. Megél az útszélen, árokparton is. Leveleiben olajtartók fejlődnek. Ezeken áthatol a fény, s ha napfény felé tartjuk levelét, mintha ki lenne lyuggatva (perforálva volna). Erre utal latin neve is. Sokféle hatóanyagot tartalmazó gyógynövény. Olajos kivonatát sebek kezelésére használják. Távoli rokona a *tea* (Camelia).

4. Szarvas kerep (Lotus corniculatus). Nedves és szárazabb réteken egyaránt megtaláljuk, nagyon elterjedt faj. A tarka koronafürttel együtt szedjük csokorba. Szikes alföldi réteken a *keskenylevelű kerep* (L. tenuis) él. Gyengén szikes talajt jelez a nálánál nagyobb, halványsárga virágú *bársonykerep* (Tetragonolobus siliquosus). A pillangósok vetése (zöldtrágyázás) fokozza a talaj nitrogéntartalmát, táperejét. Gyökerük apró gumócskáiban nitrogénbaktériumok élnek, melyek képesek a levegő nitrogénjét megkötni.

XVIII. tábla

1. Réti margaréta (Chrysanthemum leucanthemum). Nedves kaszálóréteken, hegyvidéki erdőirtásokon, tisztásokon olykor tömegesen virít, együtt a réti harangvirággal. Nyár elején a rét jellegzetes színfoltját adja. Száraz sziklai gyepekben, főleg dolomitsziklákon, a Dunántúli-középhegységben jóval nagyobb fészkű rokon faja díszlik. A kertekbe idegenből származó, hatalmas fészkű rokonát ültetik.

2. Sátoros margitvirág (Chrysanthemum corymbosum). Száraz tölgyesek növénye. Fészkei sátorvirágzatban, sohasem magányosan fejlődnek. Jól tűri a szárazságot, igénytelen, ezért érdemes kertbe telepíteni. A margarétafajok a fészkesek családjába (Compositae) tartoznak. A virágzatok közepén sok-sok csöves virág fejlődik, a szélén fehér – többnyire meddő – sok-sok sugárvirág. Ezeket véljük szirmoknak, pedig mindegyike önálló virágocska. Utak mentén, árokparton, legelőkön gyakori a sugárvirágok nélküli *gilisztaűző varádics* (Ch. vulgare). Gyógynövény, erős féregűző hatását a népi gyógyászatban régóta ismerik. Külső bedörzsöléssel visszérgyulladás gyógyítására alkalmas. A *téli margitvirág* (Ch. indicum) sok nemes változatából keletkeztek a krizantémok.

3. Orlaymurok (Orlaya grandiflora). Az ernyősök családjába tartozik. Száraz gyepekben a Magyar Középhegységben gyakori. Az ernyő külső virágainak szirmai aránytalanul nagyra nőttek, erről könnyű felismerni. Termése szúrós-tüskés, beleakad az állat bundájába, az ember ruhájába, és széthurcolódik.

4. Sövényszulák (Calystegia sepium). Nádasok, mocsarak, árokpartok növénye. Hasonlít a hajnalkára, de nagy tölcséres virágai hófehérek. Felfut a nádszálra, fűzre. Rokona a *mezei szulák* (Convolvulus arvensis), a kiirthatatlan gyomok egyike. Ásás, szántás közben föld alatti szára szétdarabolódik, s minden porcikájából új növény hajt ki.

1. Pipacs (Papaver rhoeas). A mákfélék családjának (Papaveraceae) közismert tagja. A búzatáblák egykor vöröslöttek tőle. Ma a vegyszeres gyomirtással inkább a mezsgyékre és szegélyekre szorul. Együtt virít a búzavirággal, konkollyal, nyári hériccsel. Gyógynövény. Szirmainak főzete nyugtat. Szamárköhögésre, hörghurutra és gyermekek álmatlansága ellen alkalmazza a népi gyógyászat.

2. Bujdosómák (Papaver dubium). Az előzőhöz hasonló, de kisebb virágú faj. Gyakori utak mentén, parlagokon, száraz talajokon. Megtaláljuk a homokpusztai és a sziklai gyepekben is. Rokona a *termesztett mák* (Papaver somniferum). A legfontosabb, legsokoldalúbban felhasználható gyógynövények egyike, két tucatnál is több hatóanyaga van. Az óriási virágú *törökmák* (P. orientale) kerti dísz.

3. Nyári hérics (Adonis aestivalis). A tavaszi hérics rokona (II. tábla). Gabonavetésekben, tarlón virít. Jóval ritkább a skarlátpiros *lángszínű hérics* (A. flammea). Mindkettő egyéves szántóföldi gyom.

4. Farkas kutyatej (Euphorbia cyparissias). Nem virágja, hanem őszre pirosra színeződő fellevelei miatt került cinóberpiros táblánkra. A növény szárát vagy leveleit ne tépjük le, mert nyúlós, mérges tejnedvet ereszt. Innen nyerte nevét. Nem rokona a szintén tejnedvet eresztő gyermekláncfűnek.

5. Mezei tikszem (Anagallis arvensis). A kankalinfélék családjába (Primulaceae) tartozó egyéves gyom, többnyire szántóföldeken tömeges, de út menti gyomos helyeken, kertekben is szedhetjük cinóber vagy húspiros színű, vagy a másik faj kék virágait. Bár a Földközi-tenger vidéke az őshazája, csaknem az egész földön elterjedt a számára alkalmas helyeken: kozmopolita növény.

1. Sárga kövirózsa (Sempervivum hirtum). A varjúhájfélék családjába (Crassulaceae) tartozó, pozsgás levelű növény. Vaskos leveleiben a lédús szövetek vízraktározásra képesek. Jól tűri ezért a szárazságot, erős napsütést. A sziklás hegyoldalakat helyenként tömegesen lepi el. Vegetatív úton is szaporodik a tőlevélrózsák mellett fejlődő apró sarjakkal. Idősebb, szárba szökő példányai virítanak, utána az egész növény elpusztul. A *házi kövirózsát* (S. tectorum) babonás hiedelemből falusi háztetőkre telepítik, mert a néphit szerint megvéd a villámcsapástól.

2. Egyenes pimpó (Potentilla recta). A rózsafélékhez tartozik. A Középhegységben és az Alföldön száraz, füves helyeken él. Virágos hajtásai félméteresre is megnőhetnek, levelei is díszesek. Jól tűri a szárazságot, ezért érdemes kertbe ültetni. Ne a virágzó növényt, hanem tőleveles fiatal meddő példányokat gyűjtsünk, azok könnyen meggyökeresednek.

3. Sárga hagyma (Allium flavum). A liliomfélékhez tartozó, nagy fajszámú nemzetség egyik szárazságtűrő tagja. Nyáron tömegesen találjuk sziklai és pusztai gyepekben. Ha nem virágzik, akkor is ráismerhetünk hengeres, szürke, viaszos leveleiről.

4. Borsos varjúháj (Sedum acre). Pozsgás levelű növény, a napos, sziklás helyeken együtt találjuk a kövirózsával, mely közeli rokona. Virágzáskor kis sárga párnái messzire virítanak a zöld gyepből. Igénytelen, könnyen betelepíthetjük sziklakertbe, mert szára jól meggyökeresedik.

5. Heverő naprózsa (Fumana procumbens). Törpecserje, a földön szétterülő, heverő fás szárakkal. Az Alföldön a futóhomok-buckákon él. Rövid életű, ragyogó sárga virágai inkább a kora délelőtti órákban virítanak. A középhegységi száraz dolomitsziklákon is fölfedezhetjük. Tűszerű levele is a szárazság elleni védekezés jele.

1. Búzavirág (Centaurea cyanus). A gabonavetések népdalokban sokszor megénekelt virága. Búzakalásszal, pipaccsal egybekötve a földművelés jelképe. A *búzakék* szín neve is valójában ettől a haszontalan kis gyömnövénytől ered. A fészkesekhez tartozó rokonai nagyrészt évelők, lilás vagy rózsaszínes virágokkal (lásd: imola, XXVIII. tábla).

2. Mezei katáng (Cichorium intybus). Mindennapos réti növényünk a fészekvirágzatúak családjából. Égszínkék virágai kora reggel nyílnak. Vastag, répaszerű gyökerét és virágzó hajtásait gyűjtik. Több hatóanyaga van, a népi gyógyászat étvágyjavítónak, vizelethajtónak, gyulladáscsökkentőnek alkalmazza. Gyökeréből készült a cikóriakávé. Egyes fajtáit salátának termesztik.

3. Kornis tárnics (Gentiana pneumonanthe). Az alföldi láprétek, középhegységi kaszálók egyre ritkább, nyár végi dísze. Az ősz közeledtét jelzik az utcai virágárusoknál megjelenő csokrai. Nálunk az egyedüli faj a nagy virágú kék enciánok közül. Hegyi rétjeinken jóval gyakoribb az arasznyi termetű lilás virágú *osztrák* és *csinos tárnics*. Mindkettő kétéves növény: az első évben tőrózsát fejleszt, a következő évben szárba szökik, virít. A magas havasok törpe termetű, de nagy virágú kék enciánjával együtt a tárnicsfélék családjába tartoznak.

4. Kéküstökű csormolya (Melampyrum nemorosum). A tátogatók családjába tartozó érdekes növény. Sárga virága az erdő őszi képében a liláskék murvalevelektől még élénkebb, feltűnőbb. Bár zöld levelű, mégis élősködik; a vizet szívja el gazdanövényétől. Rokonai száraz gyepekben, vetésekben, erdőszélen élő egyéves növények. Virágaik alatt sallangos murvalevelek fejlődnek, melyek ősszel szépen megszínesednek.

1. Parlagi ligetszépe (Oenothera biennis). Főleg laza, homokos talajon fordul elő, ahol a talajvíz nincs mélyen. Tömeges elszaporodása a bolygatás jele; például homoki ugarokon, felhagyott szántókon. Az első évben csak nagy tőlevélrózsái fejlődnek, a következő évben szökken szárba nyár derekán. A virágzó hajtás csaknem embermagasságra nőhet. A virágok alulról felfelé sorjában, őszig virítanak, és mindig csak a reggeli és esti órákban nyitnak ki.

2. Szöszös ökörfarkkóró (Verbascum phlomoides). Hazánkban gyertyatartó alakú, nagy termetű rokon fajaival együtt száraz gyepekben, legelőkön él. A sárga virágú fajok között több gyógynövény van. Teákban hörghurut ellen alkalmazzák, de a bélhurutra is jó hatású. A tátogatófélékhez tartozik.

3. Réti peremizs (Inula britannica). A fészekvirágzatúak családjából való. Többnyire az alföldi rétek jellegzetes gyakori növénye. A középhegységek száraz, sekély talajú meleg lejtőin is megél, több hasonló, rokon fajával együtt. Ilyen a *kardos peremizs* (I. ensifolia), meg a száraz tölgyesekben és irtásréteken virító, nagy fészkű *borzas peremizs* (I. hirta). Mind jól tűrik a szárazságot, kertbe ültetve is szépen tenyésznek.

4. Tejoltó galaj (Galium verum). Az Alföldön és hegyvidéki szárazabb réteken egyaránt elterjedt faj. Virágai erős mézes illatot árasztanak. Apró, tömegesen fejlődő virágaiból a méhek kitűnő mézet készítenek. Keskeny, tűszerű levelei jól védekeznek a kiszáradás ellen, kicsi párologtató felületük. Nevét onnan kapta, hogy ha a jószág nagy mennyiségben legeli a réten, illatos lesz tőle a tej.

1. Nád (Phragmites communis). Mocsarakban, kb. 2–3 méter mély vízben összefonódó gyökérzetével ellepi a víz felszínét. Olykor úszó szigeteket is alkot. A pázsitfélék (Gramineae) családjába tartozik. Nagy bugavirágzata divatos szobadísz. Télen van a nádaratás tavainkon. Ilyenkor a jégről vágják a nádszálakat. Régen faluhelyen tetőfedésre használták: nádfonat, nádpalló készül ma belőle. Napjainkban újra divatba jött a nyaralók építésénél a hűs nádfedél. Az egész világon elterjedt vízparti növény (kozmopolita).

2. Gyékény (Typha latifolia). A közismert szobadísznek használt buzogány a növény termős torzsavirágzata. Éretten széthullik apró terméseire, melyek a hajszálnál is finomabb szőrökkel lebegnek, a szél korlátlanul hordja széjjel őket. A náddal együtt gyakran tömegesen terem vizeinkben, mocsarakban, árkokban. Leveleinek fonatából szőnyeg, szatyor, papucs készül, üvegeket fonnak körül vele.

3. Szürkekáka (Holoschoenus romanus). Homokpusztákon, legelőkön, a buckák közötti mélyedésekben, ahol a felszínhez közelebb áll a talajvíz, mindig jellegzetesen megtalálhatjuk szürke, hengeres, tömött csomókban növő szárait. Ezeken apró kis gömbökként ülnek a virágok, később a termések. A valódi *káka* (Schoenoplectus) fajai a nád és gyékény mellett a mocsarakban alkotnak sűrű állományokat.

4. Hínáros békaszőlő (Potamogeton perfoliatus). Vízinövény. A vízfenéken gyökerezik, de a leszakadt hajtásai tovább élnek hínárként lebegve. Csak apró kis torzsaszerű virágzatai emelkednek ki a vízből. Egyébként egész életét a víz alatt éli. Megporzását is a víz végzi.

1. Festő pipitér (Anthemis tinctoria). Száraz, napos hegylejtők és száraz tölgyesek növénye. Az Alföldön ritka. A fészekvirágzatúak családjába tartozik. A fészek közepén csöves, szélén sziromszerű, ún. nyelves virágok vannak, ezek általában meddők. Jellegzetes krizantémillata van a leveleknek. Az alföldi homokos területeken élő rokon faj a fehér nyelves virágú *szöszös pipitér* (A. austriaca) és a *homoki pipitér* (A. ruthenica). Pipacsos, búzavirágos csokrainkhoz ezt kötik margarétaként. Hasonlít a *kammillá*hoz is, mely a szikesek értékes gyógynövénye. Gyulladásgátló anyagaiért termesztik is.

2. Őszi oroszlánfog (Leontodon autumnalis). Közönséges réti növény alföldön, hegyvidéken egyaránt. Virágzáskor sárga tőle a rét. Rokon fajai korábban virítanak. Fészekvirágzatú, csak nyelves virágai vannak, ezért külön alcsaládba sorolják, melyre a tejnedv is jellemző (lásd pitypang, IV. tábla).

3. Nagy bakszakáll (Tragopogon dubius). A fészkes-nyelves virágúakhoz tartozó gyakori faj, útszéleken, árokpartokon, száraz gyepekben. Terméses fészkei gyakran 10 cm-nél szélesebbek. Bóbitás terméskéi ejtőernyőként szállnak a levegőben. A szél messze viheti, gyakran még a város kőrengetegében is látni libegő terméseit.

4. Ezüstös hölgymál (Hieracium pilosella). Száraz gyepek, rétek elterjedt növénye. Télálló apró kis tőrózsáit hosszú pillás leveleiről tavaszszal is felismerhetjük. Indákat is hajt, melyek később legyökereznek, majd elöregszenek, így az inda csúcsából új növényke lesz. Hogy miért hívják hölgymálnak – ki tudja?

1. Kék szamárkenyér (Echinops ruthenicus). A fészekvirágzatúakhoz tartozó szúrós növény. Homokpusztáink dísze, melyet Petőfi is megénekelt. Gyakori a fehér virágú rokona is, különösen a Balaton környékén száraz gyepekben, utak mentén, legelőkön.

2. Kék iringó (Eryngium planum). Az ernyősvirágzatúak családjának tagja. Fészekvirágzatúnak lehetne vélni, mert az ernyőjének ágai igen rövidek, nem fejlődnek ki az ernyősöknél általában jellegzctes hosszúságúra. Igen szép színű, feltűnő faj, főleg az alföldi réteken, de szárazabb helyeken is előfordul. Gyakoribb, szinte gyomnak számít a *mezei iringó* (E. campestre). Félgömb alakú szúrós bokrocskái 50 cm-re is megnőnek, szürkés színűek. A száraz kórókat a szél ősszel kitépi és tovagörgeti. Ezt nevezik ördögszekérnek. Tudni kell azonban, hogy a nép ajkán mindenféle szélhordta kóró is ördögszekér.

3. Macskafarkú veronika (Veronica spicata). Száraz gyepekben, az alföldi és hegyvidéki tájon egyaránt gyakori. Apró, ragyogó ultramarinkék virágai tömött füzérben fejlődnek. Ezért növényünk messzire kéklik az aszálytól már többnyire sárguló fűben. A veronikafajok virága természetesen mind hasonlít egymásra, de a fajok között mégis nagy különbség van, főleg nagyságban. Erdőn, réten, száraz és vizes helyen egyaránt előfordulnak. Az egyéves, rövid – olykor csak néhány hétnyi – tenyészidejű fajoknak virága gyakran magányos, és nagyobb is a többinél, halvány- vagy mélykék színű. Erdőkben tavasszal tömeges, de szántókon is megtaláljuk a *borostyánlevelű veronikát* (Veronica hederifolia).

NYÁRUTÓ

1. Vajszínű ördögszem (Scabiosa ochroleuca). A mácsonyafélék családjába tartozik. Kétéves növény. Az első évben tőlevélrózsája fejlődik, mely a következő évben hajtja virágzó szárát. Ennek elágazásából első pillantásra könnyen megkülönböztethetjük a fészkesek családjához tartozó növényektől, pedig megtévesztően hasonlít hozzájuk. Levelei felemások: a tőlevelek épek, az idősebbek különböző módon szárnyas sallangosak. Rokonaival együtt száraz, napos, meleg, füves, sziklás helyeken él. Gyönyörű kerti növény a sötét *bíborszínű ördögszem* (Scabiosa atropurpurea).

2. Héjjakút mácsonya (Dipsacus laciniatus). Gyakran 2 m magasra is megnő nedves árokpartokon, legelőkön, utak mentén. Virágzata elárulja (a virágok két, egymás feletti gyűrűben nyílnak), hogy a mácsonyafélékhez tartozik. Nevét az összenőtt szárlevelek öblében összegyűlő esővízről kapta. A babonás nép mosdásra ajánlja ezt a különleges vizet. A száraz virágzatot a takácsok használták régen a posztó bolyhosítására, kártolására. Ezért külön termesztették a délnyugat-európai rokonát, a *takácsmányocsát* (D. sativus).

3. Közönséges bábakalács (Carlina vulgaris). Száraz tölgyesekben, pusztai gyepekben gyakori az Alföldön és a Középhegységben is. Szúrós levelei, szép szalmasárga fészkei vannak. Nem is a szirmok, hanem a virágzatot védő murvalevelek, a fészekpikkelyek színesek. Jóval ritkább, de pompásabb a *száratlan bábakalács* (C. acaulis). A Bükk és a Mátra magasabb hegyi rétjein nő. Nagy tőlevélrózsája szétterül, körbefogja az ülő nagy fészket, melynek húsos belsejét, míg zsenge, csemegeként eszik. A monda szerint Nagy Károlynak angyal jelent meg álmában, és megmutatta e növényt, mely a pestis ellen véd. (A bába szó különben tündért jelentett a régi magyar nyelvben.)

1. Szürke aszat (Cirsium canum). Szúrós, az alföldi mocsárréteken olykor tömegesen virító növény. Virágzáskor messze feltűnik a sások zöldjébe vegyülő bíborlila színe. Rokonai száraz helyeken, legelőkön élő gyomok. A *mezei aszat* (C. arvense) gabonavetések gyomnövénye. Egyes ritkább, nagy fészkű fajok leveleinek díszes, színes tüskézete feltűnő. Terméseinek bóbitája, röpítő szőrei elágazók, tollasak.

2. Bókoló bogáncs (Carduus nutans). Száraz legelőkön olykor tömeges, ugarokon, száraz gyepekben is megtaláljuk magasra nőtt szárait. Nagy fészkei már virágzás előtt pompáznak pirosra színeződő fészekpikkelyektől. Terméseit a szél terjeszti, röpítő szőrei egyszerűek, nem ágaznak el, ellentétben a nagyon hasonló aszatfajokkal. Talán említeni sem kell, hogy az aszat, a bogáncs és az imola – ennek a táblának minden növénye – a fészkesek családjába tartozik.

3. Budai imola vagy **Sadler imola** (Centaurea sadleriana). Középhegységi sziklás, füves, meleg hegylejtők bennszülött, vagyis kizárólag csak itt élő faja. A növényt Sadler Józsefről nevezték el, aki lelkes híve volt a nemzeti eszméknek, és az 1848–49-es szabadságharc idején az egyetemen a növénytan tanára volt.

4. Magyar imola (Centaurea pannonica). A rétek őszi képébe jellegzetes lilás-rózsaszín foltokat varázsol. Közeli rokon fajainak megkülönböztetése igen nehéz feladat. Gyakoriak a kereszteződések, keverék fajok (hibridek). Az imolák nagy számban élnek erdőn, réten, száraz és nedves helyeken egyaránt.

ŐSZ

1. Őszi kikerics (Colchicum autumnale). A liliomfélék családjának érdekes tagja. Ősszel virágzik, levelek nélkül, a következő tavasszal tőlevélrózsája bújik elő a földben telelő hagymagumóból. Közepén később megjelennek a termései is. Az Alföldön és a hegyvidéken egyaránt előfordul, réteken tömegesen, erdőkben csak szálanként. Viráguk igen mérgező, különösen a magok. A népi gyógyászat köptetőt és reuma elleni szert készít belőle. Nagy adagja bénulást, majd fulladásos halált okoz.

2. Csillag őszirózsa (Aster amellus). A középhegységi napsütötte, meleg hegyoldalak, bokorerdők, erdőszélek szép őszi virága. Megtaláljuk a szőlőkultúrák mezsgyéin, az ősi növényzet utolsó hírmondói között. A szárazságot jól tűri. Észak-amerikai eredetű, nálunk meghonosodott fajai a kerti gerebcsinek (Aster fajok).

3. Vasvirág (Xeranthemum annuum). Színes fészekpikkelyeik szárazon is megtartják halványlila színüket, ezért *szalmavirág*nak is hívják, sok más, szárazon is megmaradó virággal együtt. Száraz helyeken, vasúti töltéseken lila foltjait sokáig élvezhetjük a virágzás után is. Szembetűnő a Balaton-vidék vörös talaján.

4. Csarab (Calluna vulgaris). A hangafélék családjába (Ericaceae) tartozik. Nálunk viszonylag ritka kis cserjécske, csak a dunántúli kavicsos, mészben szegény talajokon ét. Európa csapadékos, atlantikus tájain nagy kiterjedésű fenyérek, csarabosok vannak. (Ez a német hangának, fenyéreknek, a híres Heidének névadó növénye.) Ősszel lila tőle az erdő alja. Leginkább erdeifenyvesekben találjuk. Rokonai a magashegységi lucfenyves övben tömeges *áfonyák* (Vaccinium), melyeket nagy ritkaságként tartanak számon nálunk a botanikusok.

NÉVMUTATÓ

(A római számok a színes táblákat, az arab számok a képeket ismertető szövegoldalakat jelölik.)

agárkosbor VII., 16
angol perje XV., 32
árvacsalán VII., 16
aszat XXVIII., 58

bakszakáll XXV., 52
bábakalács XXVII., 56
bársonyos kakukkszegfű XI., 24
békaszőlő XXIV., 50
bérci here XVI., 34
bogáncs XXVIII., 58
boglárka XII., 26
budai imola XXVIII., 58
bujdosómák XX., 42
búzavirág XXII., 46
bükköny XVII., 36

csabaíre, vérfű XIV., 30
csarab XXIX., 60
csillaghúr VI., 14
csillag őszirózsa XXIX., 60
csomós ebír XV., 32
csormolya XXII., 46
csüdfű XVI., 34

daravirág II., 6
deréce IX., 20

erdei gyöngyköles VIII., 18

élesmosófű XV., 32

farkas kutyatej XX., 42
fürtös gyöngyike III., 8

galambvirág I., 4
gamandor veronika VIII., 18
gólyahír IV., 10
gólyaorr XIV., 30

gyermekláncfű IV., 10
gyékény XXIV., 50
gyöngyvirág VI., 14
gyujtoványfű XVIII., 38
gyűszűvirág X., 22

harangvirág XIII., 28
hagyma VI., 14, XXI., 44
heverő naprózsa XXI., 44
héjjakút XXVII., 56
hérics II., 6, XX., 42
hóvirág I., 4
hölgymál XXV., 52
hunyor I., 4

ibolya III., 8
imola XXVIII., 58
infű VIII., 18
iringó XXVI., 54

iszalag XIII., 28

kakukkfű VII., 16
kakukkszegfű XI., 24
kankalin II., 6
katáng XXII., 46
kék iringó XXVI., 54
kék szamárkenyér XXVI., 54
kéküstökű csormolya XXII., 46
kis ezerjófű XVI., 34
kónya vicsorgó V., 12
kornis tárnics XXII., 46
kosbor VII., 16
koronafürt XVI., 34
kökörcsin III., 8
kövirózsa XXI., 44
kutyatej XX., 42

leánykökörcsin III., 8
lednek V., 12, XVI., 34
len XIII., 28
ligetszépe XXIII., 48
lila ökörfarkkóró XVII., 36
lóhere XVI., 34

macskafarkú veronika XXVI., 54
madármályva XIV., 30
magyar imola XXVIII., 58
magyar szegfű XIV., 30
margaréta XIX., 40
martilapu IV., 10
májvirág III., 8
mácsonya XXVII., 56

medvehagyma VI., 14
mezei katáng XXII., 46
méhfű VII., 16
mocsári gólyahír IV., 10

nadálytő X., 22
nagy ezerjófű IX., 20
nád XXIV., 50
nádtippan XV., 32
nefelejcs VIII., 18
nőszirom XII., 26

nyári hérics XX., 42

odvas keltike V., 12
olocsán csillaghúr VI., 14
orbáncfű XVIII., 38
orlaymurok XIX., 40
oroszlánfog XXV., 52

ökörfarkkóró XVII., 36, XXIII., 48
ördögszem XXVII., 56
őszi kikerics XXIX., 60

parlagi rózsa IX., 20
pimpó XXI., 44
pipacs XX., 42
pipitér XXV., 52
pitypang IV., 10

rezeda X., 22
rezgőfű XV., 32
réti kakukkszegfű XI., 24
réti peremizs XXIII., 48
rózsa IX., 20

salamonpecsét VI., 14
salátaboglárka IV., 10
sárga hagyma XXI., 44
sárga tavirózsa XII., 26
sátoros margitvirág XIX., 40
sisakvirág X., 22
siskanád XV., 32
sövényszulák XIX., 40

szagos müge VI., 14
szamárkenyér XXVI., 54
szappanfű XI., 24
szarkaláb XVII., 36
szarvas kerep XVIII., 38
szegfű XIV., 30
szellőrózsa II., 6
szöszös ökörfarkkóró XXIII., 48
szurokszegfű XI., 24
szürkekáka XXIV., 50

tavaszi hérics II., 6
tavaszi lednek V., 12
tejoltó galaj XXIII., 48
télizöld III., 8
tikszem XX., 42
tőzike I., 4
turbánliliom IX., 20
tüdőfű V., 12

tyúktaréj II., 6

vajszínű ördögszem XXVII., 56
varjúháj XXI., 44
varfű XIII., 28
vasvirág XXIX., 60
veronika VIII., 18, XXVI., 54
vízitök XII., 26

zanót XVIII., 38
zászlós csüdfű XVI., 34

zsálya XVII., 36

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: D. Nagy Éva. Szaklektor: Járainé dr. Komlódi Magda
Műszaki vezető: Gonda Pál. Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Végh Judit
49 800 példány, 2,8 (A/5) ív, MSZ 5601–59. IF 2999 – e – 7880
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (77.9541/8)
Kossuth Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Monori István vezérigazgató

18,50 Ft

A Búvár Zsebkönyvek
eddig megjelent kötetei

Madarak (2. kiadás)
Vadvirágok 1. (3. kiadás)
Gombák
Halak (2. kiadás)
Lepkék (2. kiadás)
Dísznövények (2. kiadás)
Csigák, kagylók
Fák, bokrok
Legyek, hangyák, méhek, darazsak
Vadak
Ásványok
Mohák, zuzmók, harasztok
Bogarak
Kövületek
Kutyák
Kígyók, békák
Díszmadarak
Vadvirágok 2.
Kultúrnövények 1.
Pókok, skorpiók
Háziállatok
Gyümölcsök
Ősállatok
Kultúrnövények 2.
Felhők

